

צל תרבות

עמי שטייניץ

פורסם באתר העוקץ ב-29.1.2004

ניתן לצפות כי פרס ישראל שמייצג הכרה בתרומה אישית מיוחדת של אדם לחברה ישפיע עליו מעט ענווה. הנה זוכה אדם פרטי להימנות עם קבוצה של אנשי ונשות מדע, רוח, תרבות ואמנות שהישגיהם משמשים נקודת ציון בתחומם ומקור דוגמא והשראה לציבור הרחב.

למרות שהנוסח האידילי של הפתיח מתנגש עם מציאות בה מתקיימת פוליטיקה של הפרס קשה שלא לתהות על קריאת ה- "מגיע לי" מאת הפסל יגאל תומרקין. אפשר להוסיף ולהתפלא כיצד מתקבלת מועמדות לפרס המוגשת על ידי גלריה מסחרית שמייצגת את האמן. אולם, מה שמעורר סימן שאלה הוא כיצד, דווקא בתחומי תרבות, כרוכים מועמדים וחתנים לפרס באמירות מתנשאות כלפי קבוצות באוכלוסייה שמוצאן אינו מערבי או כלפי כאלה שאחרים מהם.

חתן הפרס חיים חפר אומר "מה הביאו לנו המרוקאים? תרבות של מופלטות וכמה קברים. אולי ההתפתחות שלהם תבוא עוד מעט" ועל הזמר המזרחי "החבר'ה האלה לא מדברים עברית נכונה זה לא רק עוני של השפה זה עוני של רגשות". המחאה הציבורית שקמה על הדברים הביאה לתגובות שונות כולל תגובתו של יגאל תומרקין: "היבבות האלה שהם משמיעים אינה תרבות ראויה. היקים יוצאי גרמניה בנו את המדינה ואת תשתיתה – מה עשו בני העדה המרוקנית." תומרקין נולד בעיר דרזדן, גרמניה בשנת 1933. "הם (המרוקאים)" ממשיך תומרקין "צורבים את התקליטורים שלהם לא בהמצאות שהמציאו במדבר. אי אפשר עם רגל אחת להתנהג כמו עז שחורה ועם רגל שניה לרצות את כל הצ'ופרים של המערב". על המוסיקה המזרחית אמר: "כל היללות של קבלני האספסוף למיניהם, שקוראים לעצמם ים

תיכונים וישראלים – זו בדיחה." גם כאשר תומרקין עסוק בתנועת ש"ס אמירותיו רחבות וכוללות: "הם מה שאמרה תיקי דיין אין מילה אחרת. כיכרות השוק. תרבות השוק. לוחשים לחשים, הופכים ליותר ויותר חלק מהסביבה. בסוף נגמור כמו עזים שחורות. אין תרבות מזרחית היום, אפילו פולקלור אין כמעט. הסליחה של ברק הייתה אחת הטעויות הגדולות ביותר מפני שאיש לא חטא לאף אחד".

בשנת 1997 החליטה ועדת השופטים לפרס ישראל להמליץ על הענקת הפרס בתחום העיתונות הכתובה לעיתונאי שמואל שניצר, העורך הראשי של עיתון מעריב. שנתיים וחצי קודם לכן כתב שניצר מאמר אשר נשא את הכותרת "יבוא של מוות". במאמר ביקר שניצר את משרד הקליטה שגילה, לדבריו, חוסר אחריות בהביאו ארצה מאות אנשים נגועים במחלות מסוכנות (בעיקר איידס ושחפת). בעקבות תלונה שהגיש גדעון ספירו קבע בית הדין לערעורים של המועצה שבמאמרו של שניצר הייתה הסתה לגזענות, שהיא עברה פלילית. לדברי בית הדין יש במאמר "האשמות בלתי מבוססות על רקע קבוצתי ועדתי [...] נוסח המאמר [...] גורר עמו תוצאה טבעית של בוז והסתייגות מבני העדה האתיופית בישראל וזאת על רקע עדתי [...] פגיעתם של פרסומים כאלה בחוסנה של החברה הישראלית כחברה קולטת עלייה, הנה חמורה וקשה [...]". שמואל שניצר סירב לבקשת נשיא המדינה להתנצל. חבר הכנסת דאז, אדיסו מאסלה, עתר לבג"ץ נגד הענקת פרס ישראל לשניצר. בית המשפט העליון ביטל את החלטת שר החינוך והורה שהנושא יחזור לוועדת שופטי הפרס לדיון חוזר. כתוצאה מהדיון החוזר נשלל ממר שניצר פרס ישראל.

לתומרקין יצא שם של "הילד הרע" של האמנות הישראלית. הצירוף, ילד-רע, עוטה אצטלת חביבות על ביטויים בוטים במיוחד. המעמד הרך שמוקנה לאמירות של אמן בא להפריד בינו לבין יצירתו האמנותית. אולם, מבט סלחני זה מסתיר את המגמות התרבותיות שהאמן מקדם ומחלץ אותו בדרך לא דרך מאחריות כלפי דבריו. נדמה שגם למי שעוסק באמנות אין סיבה לתמוך בהנחה שאין קשר בין דברי האמן ליצירתו. תמיכה כזו מציבה את היוצרים

במקום מזולזל שכלל אינו תואם את המעמד החברתי שאמן כמו תומרקין מבקש לעצמו. לכן, יש לבחון את דבריו כחלק ממסכת תרבותית שמציבה את המערב בראש מעייניה של הישראליות, מציבה את עצמו, ממוצא אירופי, בראש המחנה, ומסדרת את האחרים מאחוריו. עמדה זו, ליבת הכשל של מדיניות כור ההיתוך, הזוכה כעת להוקרה, מעידה כי דבר השינויים העוברים על החברה המקומית טרם הגיעו לידיעת ועדות השיפוט של פרס ישראל.

בשנת 1992 הוצע לפרופ' ישעיהו ליבוביץ פרס ישראל, אך הוא סירב לקבלו עקב המחלוקת הציבורית על רקע עמדותיו הפוליטיות. דומה כי תומרקין לא מבחין במגבלות העקרוניות שמטילים עליו דבריו, מתפנק בחסות תדמית הילד הרע, ומזיק בכך למעמד האמנות בחברה.